

سال دهم • پاییز و زمستان ۱۴۰۳ • شماره ۲۱

Biannual Journal of Islamic Psychology

Vol. 10, No. 21, Autumn & Winter 2025

سبک‌های نگرش به فرزند و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی

* خدیجه طیب حسینی

** محمدصادق شجاعی

*** سید محمود طیب حسینی

چکیده

در هر جامعه‌ای نگرش افراد به مقوله فرزند و فرزندآوری نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان زادوولد و فرزندآوری دارد. بر این اساس این پژوهش به بررسی نگرش منابع اسلامی به فرزندآوری و سایر نگرش‌های بازتاب‌یافته در قرآن کریم به فرزند و فرزندآوری اختصاص یافته، تا از طریق این بررسی مدل مفهومی نگرش منابع اسلامی به فرزندآوری استخراج گردد. روش به کاررفته در این پژوهش، تحلیل کیفی محتوای متون دینی است که برای فهم و استنباط آموزه‌های روان‌شناختی از منابع اسلامی کاربرد دارد. در بررسی‌های صورت‌گرفته، در مجموع سه نگرش اصلی در مورد فرزند و فرزندآوری در منابع اسلامی یافت شد، که از این سه نگرش، ۲۱ مؤلفه کلی و ۶۱ استنباط از آیات و روایات منتخب به‌دست آمد: ۱. نگرش مثبت به مطلق فرزند، اعم از پسر و دختر، با مؤلفه‌های؛ فرزند عامل بقا و استمرار والدین، فرزندآوری یکی از ملاک‌های انتخاب همسر، فرزند مایه اقتدار و افزایش نفوذ والدین، فرزند مایه آرامش خانواده، فرزند موجب استحکام روابط والدین، فرزند زمینه‌ساز رضایتمندی والدین، فرزند هدیه الهی و فرزند نیرویی در خدمت دین؛ ۲. نگرش منفی به مطلق فرزند اعم از پسر و دختر، با مؤلفه‌های؛ فرزند عامل تهیدستی خانواده، فرزند موجب رنج و سختی والدین و خطرات معنوی فرزند برای پدر و مادر؛ ۳. نگرش تفکیکی به فرزند که خود مشتمل بر سه نگرش فرعی است: یکم، نگرش منفی به دختر؛ دوم، نگرش مثبت به پسر؛ سوم، نگرش مثبت به دختر با مؤلفه‌های؛ دختر موجب گشایش رزق و توسعه بیشتر در زندگی، جلب رحمت و مغفرت الهی پس از مرگ والدین، استعداد دختر برای ایجاد نسل برتر. روایی‌سنجی محتواهای استنباطی و مؤلفه‌ها بر اساس نظر یازده کارشناس و دو شاخص روایی محتوا (CVI) و نسبت روایی محتوا (CVR) به‌دست آمد. در پایان برای روایی‌سنجی نگرش‌های سه‌گانه درباره فرزند و فرزندآوری از نظر سه کارشناس به‌صورت مشارکتی استفاده شد.

کلیدواژه‌ها: فرزندآوری، نگرش به فرزندآوری، نگرش مثبت به فرزند، نگرش منفی به فرزند.

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روان‌شناسی اسلامی گرایش مثبت‌گرا، دانشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران (نویسنده مسئول)؛

(kh.tayebhosseibi@yahoo.com)

** استادیار گروه روان‌شناسی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران

*** استاد گروه قرآن‌پژوهی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۰۸؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۱

مقدمه

فرزند و فرزندآوری همیشه یکی از دغدغه‌های بشر در طول تاریخ بوده است. مهم‌ترین فلسفه ازدواج از نظر قرآن کریم فرزندآوری برای بقای نسل بشر است^۱ (نساء: ۱). شواهد نشان می‌دهد از یک سو بشر فطرتاً میل به فرزندآوری و دوام نسل داشته^۲ (آل عمران: ۱۴) و از دیگر سو همواره عواملی این میل را در افراد تهدید کرده و نگرش آنها را به فرزندآوری منفی کرده است (موسوی و قافله‌باشی، ۱۳۹۱). عوامل مختلفی مانند افزایش هزینه‌های زندگی، عدم امنیت شغلی و معضلات مسکن باعث کاهش میل به فرزندآوری شده است. بنابراین پرداختن به موضوع فرزند و فرزندآوری و جوانی جمعیت یک نیاز اساسی است. اهمیت فرزندآوری در شرایط کنونی ایران منجر به انجام تحقیقات فراوان در موضوع فرزندآوری شده و پژوهشگران و دانشجویان زیادی هم از منظر دینی و هم از منظر روان‌شناختی و جامعه‌شناختی موضوع فرزندآوری و علل و عوامل بازدارنده خانواده‌ها به فرزندآوری و متعاقباً کاهش جمعیت و راهکارهای افزایش فرزندآوری را در کانون توجه و تحقیقات خود قرار داده‌اند. رفیعی مقدم و فتحی آشتیانی (۱۳۹۹) در یک مرور نظام‌مند بر بیش از ۲۳۰ مقاله بین سال‌های ۱۳۸۹ - ۱۳۹۸ به این نتیجه دست یافته‌اند که ۳۹ پژوهش مستقیماً به بررسی مسئله فرزندآوری پرداخته‌اند. پژوهش‌های دیگری نیز موضوع فرزندآوری و عوامل تشویق‌کننده یا بازدارنده؛ همچنین جایگاه فرزند را در متون دینی بررسی کرده‌اند (پناهی، ۱۳۹۵؛ نوروزی و صادقیان، ۱۳۹۴؛ دهقان دهجمالی، ۱۳۹۶). در بسیاری از پژوهش‌ها یکی از مهم‌ترین عوامل بازدارنده خانواده‌ها به فرزندآوری، نگرش منفی آنها به فرزند و فرزندآوری معرفی شده است (رفیعی مقدم و فتحی آشتیانی، ۱۳۹۹).

نگرش اسلام به فرزند و فرزندآوری مثبت است و در آیات و روایات به فرزندآوری توصیه شده است؛ برای مثال در قرآن فرزند هدیه خداوند (شوری: ۴۹)،^۳ مایه خنکای دل و نورچشم والدین (فرقان: ۷۴؛ قصص: ۹)^۴ و وارث شایسته پدر (مریم: ۵)^۵ معرفی شده است. با این حال خداوند در

۱. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً»

۲. «زَيْنٌ لِلنَّاسِ حُبُّ السَّهْوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ»

۳. «...يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَاءً وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الدُّكُورَ»

۴. «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتًا مُبْرَأَةً لَنَا»

۵. «وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرْتُ عَيْنٍ لِي وَلَئِكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا»

۶. «...فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا»

قرآن از افرادی یاد می‌کند که نگرش منفی به فرزند دختر داشتند و دختران خود را زنده‌به‌گور می‌کردند (تکویر: ۸)^۱ یا از دختردار شدن بسیار اندوهگین شده، آن را مایهٔ خواری خود می‌پنداشتند (نحل: ۵۸ - ۵۹)^۲.

علی‌رغم پژوهش‌هایی که تاکنون در موضوع فرزندآوری انجام گرفته، همچنان خلأ مطالعات بیشتر دربارهٔ این موضوع احساس می‌شود و اهمیت بسیار زیاد موضوع فرزندآوری همچنان بر ضرورت تحقیقات جدیدتر تأکید می‌کند. با اینکه در موضوع فرزندآوری و جایگاه فرزند در متون دینی اعم از قرآن و حدیث پژوهش‌هایی انجام گرفته؛ اما این تحقیقات فاقد نگاه جامع به همهٔ آیات و روایات است و همهٔ آیاتی را که ناظر به موضوع جایگاه فرزند در کانون خانواده، نقش فرزند در تحکیم روابط زوجین و نگاه اسلام به فرزند و فرزندآوری به‌طور کامل و جامع در متون اسلامی را به بحث نگذاشته‌اند. برای نمونه دو دسته از آیات وجود دارند که مستقیماً به جایگاه فرزند از منظر خداوند و نیز نقش فرزند در تحکیم روابط زوجین مربوط می‌شود و می‌تواند در تغییر نگرش خانواده‌ها به فرزند نقش‌آفرین باشد؛ اما در هیچ‌یک از تحقیقات پیشین مورد توجه و بحث قرار نگرفته‌اند. یک دسته از آیاتی که فرزند را هبهٔ خداوند به بشر (خانواده‌ها) معرفی می‌کند (شوری: ۴۹) و دستهٔ دوم آیاتی که وجود فرزند در خانواده را موجب ارتقای خانواده از سطح زن و شوهری به همسری معرفی می‌کند. در این دستهٔ دوم از آیات شریفه، خداوند زمانی در مورد زن و مرد تعبیر همسر (زوج) به‌کار می‌برد که صاحب فرزند باشند و یا امید فرزندآوری و شأنیت فرزندآوری در میان آنها وجود داشته باشد، اما همین که امید آنها به یأس تبدیل شده، خداوند از آنها به زن و شوهر تعبیر کرده است (ر.ک: سوره مریم، آیه ۵ و ۸ درباره حضرت زکریا علیه السلام^۳ و سوره هود، آیه ۷۱ درباره حضرت ابراهیم علیه السلام^۴)، و این نشان‌دهندهٔ جایگاه و ارزش فرزند در تحکیم خانواده و روابط زوجین از منظر قرآن مجید است. علاوه بر این، در آیات و روایات از نگرش‌های ناهمسو با دستورات و فرامین الهی نیز یاد شده است. بنابراین پژوهش حاضر درصدد است که سبک‌های نگرش به فرزند و

۱. «وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ»

۲. «وَإِذَا بُئِرٌ أُحْدِثَتْ بِاللَّائِي ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٍ * يَتَوَارَى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُئِرَ بِهِ أَيُّسُّكُهُ عَلَى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ»

۳. «وَكَانَتْ امْرَأَتِي عَاقِرًا»

۴. «وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَجَّكَتْ»

فرزندآوری را که در منابع اسلامی بازتاب یافته و نگرش خاص خود قرآن به فرزند و فرزندآوری را مفهوم‌سازی و معرفی کند. مسئله اصلی پژوهش حاضر این است که انواع سبک‌های نگرش به فرزند و فرزندآوری در منابع اسلامی کدام‌اند؟

روش

روش به‌کاررفته در این تحقیق تحلیل کیفی محتوای متن دینی (شجاعی، ۱۳۹۹ الف) است. تحلیل کیفی محتوای متون دینی از چهار مرحله تشکیل یافته‌اند که عبارت‌اند از: مرحله اول، مشاهده نظام‌مند (شناسایی مرتبط با اسناد در قرآن و احادیث بر اساس دو استراتژی واژگانی و متن‌خوانی باز)؛ مرحله دوم، غرقه شدن در محتوا (بررسی معنای ظاهری، معناکاو و تفسیر، ورود به لایه‌های پنهان متن، استدلال و نتیجه‌گیری)؛ مرحله سوم، صورت‌بندی یافته‌ها (تشکیل حوزه‌های معنایی، کشف ساتارها و مضامین پایه و یکپارچه‌سازی)؛ مرحله چهارم، بازآفرینی و ارائه (عملیاتی‌سازی و ایجاد ساخت‌های مفهومی هم‌گرا با ادبیات روان‌شناسی)؛ مرحله پنجم، اعتبارسنجی یافته‌ها. در روش تحلیل کیفی محتوای متون دینی از دو اصطلاح «متقن بودن» و «مفید بودن» [کاربرپذیری] به این ترتیب برای اطمینان از تطابق یافته‌ها با محتوای متون دینی و کاربرد یافته‌ها در قلمرو روان‌شناسی استفاده می‌شود (شجاعی، ۱۳۹۹ الف). بر این اساس، یک پژوهش زمانی متقن است که اگر محقق دیگری با همان خط مشی و روش، کار را دنبال کند به نتیجه مشابهی برسد. بدین منظور، ضمن تهیه جدولی مشتمل بر توضیح فرایند استنباط سبک‌های اسناد در منابع اسلامی از کارشناس متخصص علوم اسلامی و روان‌شناسی خواسته شد: ۱. میزان مطابقت و ضرورت محتوای استنباطی را با مستندات و موضوعات در یک طیف لیکرت چهار درجه‌ای مشخص کند؛ ۲. مفید بودن و کاربردپذیری یافته‌های این پژوهش را در روان‌شناسی تعیین کند.

هریک از این مراحل چهارگانه نیز از چندین گام تشکیل یافته است. پایه و اساس تحلیل کیفی محتوای متون دینی، پردازش فعال متن است که در آن پژوهشگر داده‌های متنی (مفاهیم، گزاره‌های متون دینی) را با اصول معناشناسی آن‌قدر مورد کندوکاو و تحلیل قرار می‌دهد تا به ساخت‌های کلی معنی دست یابد. منظور از پردازش فعال متن عبارت است از عملیاتی که طی آن داده‌ها گردآوری، تجزیه و تحلیل، طبقه‌بندی و به شکل تازه‌ای کنار یکدیگر قرار داده می‌شوند (شجاعی، ۱۳۹۹ الف). همچنین در پژوهش حاضر از روش محاسبه شاخص روایی محتوا (CVI) و نسبت روایی محتوا

(CVR) برای ارزیابی و اعتباریابی یافته‌ها استفاده شد. تعداد کارشناسان یازده نفر بودند. به نظر لین^۱ (به نقل از: پولیت و بک، ۲۰۰۶)^۲ شاخص روایی محتوا (CVI) برای هر مورد نباید کمتر از ۰/۷۹ باشد؛ همچنین کمترین میزان قابل قبول نسبت روایی محتوا (CVR) برای یازده کارشناس از نظر لاوشه^۳ (۱۹۵۹) ۰/۵۹ در نظر گرفته شده است. روایی سنجی یافته‌های مربوط به سنخ‌های نگرش درباره فرزند و فرزندآوری توسط همکاران پژوهش (۳ نفر) و به صورت مشارکتی (بحث و تبادل نظر با همدیگر در جلسه مشترک) انجام شده است.

یافته‌های پژوهش

در مرحله اول با استفاده از نرم‌افزار جامع تفاسیر نور در آیات قرآن کریم و با استفاده از نرم‌افزار جامع الاحادیث در روایات، به بررسی و گردآوری واژه‌های مرتبط با فرزند و فرزندآوری در منابع دینی، پرداخته شد. نتایج در این مرحله نشان داد که مفاهیم و واژه‌های متعددی مانند ابن و بنت و مشتقات آنها، ذکر و اثی و مشتقات آنها، ولد و مشتقات آن، ذریه، طفل، حمل، نسل و وئد با فرزند و فرزندآوری ارتباط دارند؛ در مرحله بعد، در متن خوانی باز از قرآن کریم، سعی شد آیاتی که مربوط به خانواده هستند استفاده شود. در استفاده از این ابزار واژه‌های «اهل» به معنای خانواده، «زوج» در ارتباط با انسان، به معنای جفت و همسر و «هبه» به معنای عطا و بخشش که در برخی کاربردهایشان با فرزند و فرزندآوری مرتبط است.

نخستین کلیدواژه مربوط به فرزند، واژه ابن به معنی پسر و بنت به معنی دختر است که هر دو از ریشه «بنو» بوده، و این ریشه ۱۶۳ بار در قرآن آمده است. بعد از مطالعه و بررسی اولیه، ۲۰ مورد مرتبط با بحث فرزندآوری و سبک نگرش به آن تشخیص داده شد و در سایر موارد ارتباطی میان آنها با مسئله سبک نگرش به فرزند و فرزندآوری تشخیص داده نشد؛ لذا از دایره بحث حذف شد. دومین کلیدواژه مرتبط با مسئله سبک‌های نگرش به فرزند و فرزندآوری در قرآن، واژه «ولد» است. این واژه نیز ۱۲۰ بار با مشتقات و هم‌خانواده‌هایش در قرآن کریم آمده و کاربرد آنها در ارتباط با فرزند، اعم از فرزند پسر و دختر، مادر و پدر و... است. از مجموع بسامد این واژه در قرآن کریم، ۶۳ مورد در قالب صیغه‌های مفرد و جمع به معنای فرزند است و از این میان، ۶ بار از خدای

۱۳۵

1. Lynn, M.

2. Polit, D. F. & Beck, C. T.

3. Lawshe, C. H.

سبحان نفی فرزند (وَلَدٌ) شده است؛ بنابراین در بررسی اولیه حدود ۴۷ مورد مرتبط به مسئله فرزندآوری تشخیص داده شد و سایر موارد ارتباطی با مسئله مورد بحث نداشت؛ لذا از دایره بحث حذف شد.

واژه «ذکر» و مشتقات آن ۲۹۸ بار در قرآن آمده است که اغلب آنها ارتباط با مسئله فرزندآوری ندارد. موارد «ذکر» به معنای جنس نر و مذکر، ۵ بار است که به جنسیت فرزند اشاره دارد. یکی دیگر از کلیدواژه‌های مرتبط به مسئله نگرش به فرزندآوری، واژه «انث» و مشتقات آن است. این ماده که ۳۰ بار در قرآن آمده بر جنسیت فرزند، یعنی دختر بودن دلالت دارد.

کلیدواژه دیگر «ذریه» است از ریشه «ذری» که از ۳۸ بار کاربرد این ریشه در قرآن، ۳۲ بار به صیغه مفرد و جمع به معنای فرزندان انسان آمده است. کلیدواژه دیگر «وئد» است که یک بار در قرآن آمده است: «وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ» (تکویر: ۸). واژه دیگر «نسل» است به معنای فرزند (وَلَدٌ) که دوبار در قرآن آمده است. واژه «طفل» به صیغه مفرد و جمع چهار بار و «حمل» ۶۴ بار در قرآن آمده که یازده بار در ارتباط با بارداری و فرزندآوری است.

بعد از استخراج کلیدواژه‌ها و متن خوانی باز، حدود ۱۴۰ آیه استخراج شد. در پالایش و غربالگری، ۶۹ آیه مرتبط تشخیص داده شد و بقیه حذف گردید. در روایات به دلیل گستردگی کلیدواژه‌ها و با توجه به اینکه کتاب وسایل الشیعه یک مجموعه روایی گسترده برای دستیابی به همه روایات مرتبط با سبک نگرش به فرزند و فرزندآوری را گردآوری کرده، از ابواب و عنوان‌گذاری این کتاب، به‌عنوان ابزار تسهیل‌کننده استفاده شد، که مجموعاً ۷۷ مورد روایت مرتبط تشخیص داده شد. عمده مراجع به این جوامع حدیثی بوده که استفاده کردیم و برای گردآوری مفاهیم و گزاره‌های مرتبط با فرزند و فرزندآوری از اصول چندمعنایی، هم‌معنایی، تقابل معنایی و حوزه واژگانی استفاده شد. نتایج این مرحله حدود ۱۴۱ مفهوم و گزاره بود که به نظر می‌رسید با فرزند و فرزندآوری ارتباط دارد؛ در مرحله بعد، مفاهیم و گزاره‌هایی که با فرزند و فرزندآوری ارتباط کمتری داشت و یا تکراری به نظر می‌رسید، کنار گذاشته شد و واژه‌ها و گزاره‌هایی که ارتباط نزدیک‌تری با فرزندآوری داشت مورد تحلیل و بررسی‌های بیشتر قرار گرفت. علاوه بر واژه‌هایی که بر فرزند دلالت می‌کردند، مفاهیم و گزاره‌های مرتبط با فرزندآوری نیز در آیات و روایات مورد بررسی قرار گرفت. نتایج در این مرحله نشان داده که واژه «اهل» به معنای خانواده، «زوج» در ارتباط با انسان، به معنای جفت و همسر و «هبه» به معنای عطا و بخشش، در برخی کاربردهایشان با موضوع فرزند

و فرزندآوری ارتباط دارند؛ در مرحله بعد محتواهای استنباطی مربوط به هر گزاره استخراج و با به‌کارگیری اصول پیش‌پردازش متن به‌ویژه اصل هم‌ریخت‌بینی کل‌نگر، سرانجام ۲۱ مؤلفه برای سبک‌های نگرش به فرزند و فرزندآوری به‌دست آمد (جدول ۱).

جدول ۱: مستندات و محتواهای استنباطی مربوط به مؤلفه‌ها

ردیف	گزاره‌ها و مستندات	محتواهای استنباط‌شده	مؤلفه‌ها
۱	«زَيْنَ النَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النَّسَاءِ وَالْبَنِينَ» (آل عمران: ۱۴)	فطری بودن میل به فرزند	فرزند عامل بقا و
۲	«النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً...» (نساء: ۱)	هدف تشکیل خانواده	استمرار والدین
۳	«وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ» (صافات: ۷۷)	استمرار و بقای انسان در زمین از طریق گسترش نسل وی	
۴	«وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ» (اعراف: ۱۷۲)	سنت الهی درباره بقا و استمرار نسل بشر از طریق زادوولد	
۵	«رُوي أَنَّ مَنْ مَاتَ بِلا خَلْفٍ فَكَأَن لَمْ يَكُنْ فِي النَّاسِ وَمَنْ مَاتَ وَبَاقِي كُذِّبَتْ عَنْهُ ذُرِّيَّتُهُ» (مجموعه احادیث)	باقی گذاشتن فرزند بعد از مرگ، موجب بقا و استمرار وجود والدین	
۶	«... فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا» (مريم: ۵ و ۶؛ انبياء: ۸۹)	فرزند وارث معنوی والدین و اجداد	
۷	«عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ الْوَلَدُ يُعْرِفُ فِيهِ شِبْهَهُ وَخُلُقَهُ وَحَلَقَهُ وَسَمَائِلَهُ»	فرزند وارث صفات ظاهری (شکل و قیافه) و صفات روحی و شباهت در رفتار و اعمال نیک والدین و ادامه‌دهنده راه آنها	
۸	«هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً» (آل عمران: ۳۸)	درخواست فرزند صالح و خوب از خداوند	
۹	«عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَزَوَّجُوا بِكُرًا وَلُودُوا وَلَا تَزَوَّجُوا حَسَنَاءَ جَمِيلَةَ عَاقِرًا فَإِنَّ أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»	سفارس به ازدواج با زن بارور و پُرزا ملاک‌های انتخاب همسر	
۱۰	«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ] تَزَوَّجُوا فَإِنَّي مُكَاتِبٌ بِكُمْ الْأُمَّمَ عِدَا فِي الْقِيَامَةِ حَتَّى إِنْ السَّيْطُ يَقِفُ مُحْبِطِينَ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَيُقَالُ لَهُ ادْخُلْ فَيَقُولُ لَا حَتَّى يَدْخُلَ أَبَوَايَ قَبْلِي»	مباهات پیامبر به زادوولد و فرزندآوری امتش، حتی به فرزندان سقط‌شده	
۱۱	«أَقْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا» (مريم: ۷۷)	فرزند در کنار اموال، مایه قدرت و فرزند مایه اقتدار و افزایش نفوذ والدین	

سبأ: ۳۵

۱۲۷

ردیف	گزاره‌ها و مستندات	محتوای استنباط‌شده	مؤلفه‌ها
۱۲	«وَأَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ بِالَّذِي تُقْرَبُونَ عِنْدَنَا وَلِي...» (سبا: ۳۷)	برخورداری از فرزندان متعدد موجب افزایش اقتدار و ارتقای جایگاه والدین در جامعه	
۱۳	«وَالْوَالِدَاتُ لَكُمْ وَأَوْلَادٌ وَمَا تَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ» (سبا: ۳۵)	فرزندان متعدد مدافعان والدین و موجب مصونیت آنها از رنج و عذاب	
۱۴	«عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ <small>عليه السلام</small> ... أَنَسُ بِهِمْ مِنَ الْوَحْشَةِ وَأَسْكُنُ إِلَيْهِمْ مِنَ الْوَحْدَةِ وَأَشْكُرُكَ عِنْدَ تَمَامِ التَّغْمَةِ...»	فرزند مایه آنس و رهایی والدین از فرزند مایه آنس و تنهایی	آرامش خانواده
۱۵	«فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ» (طه: ۴۰)	فرزند مایه روشنی چشم و آرامش و رفع اندوه والدین	
۱۶	«رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتًا قَرَّةَ عَيْنٍ» (فرقان: ۶۷)	فرزند موجب روشنی چشم والدین	
۱۷	«فَأَسْتَجِيبُنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا حَاشِيِينَ» (انبیاء: ۹۰)	فرزند باعث اصلاح روابط زوجین	فرزند موجب استحکام روابط والدین
۱۸	«وَأَوْلَاتُ الْأَحْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ» (طلاق: ۴)	فرزند زمینه‌ساز دوام و استمرار زندگی زوجین و عدم طلاق یا تأخیر در فروپاشی خانواده	
۱۹	«وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً...» (نحل: ۷۲)	فرزند موجب تحکیم روابط زوجین	
۲۰	«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ <small>عليه السلام</small> قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ <small>صلى الله عليه وآله</small> فَقَالَ مَا قَبِلْتُ صَبِيًّا لِي قَطُّ فَلَمَّا وُلِّيَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> - هَذَا رَجُلٌ عِنْدِي أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ»	عدم محبت به فرزند، در پی داشتن فرزند زمینه‌ساز آتش دوزخ رضایتمندی والدین	
۲۱	«وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنِّي ضَلُّتُ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ» (یوسف: ۱۲)	دوری و جدایی از فرزند عامل نارضایتی و اندوه والدین	
۲۲	«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> إِنَّ لِكُلِّ شَجَرَةٍ ثَمَرَةٌ، وَثَمَرَةُ الْقَلْبِ الْوَلَدُ»	مثمر ثمر بودن فرزند	
۲۳	«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ <small>صلى الله عليه وآله</small> إِنَّ وَالدَّ أَحَدِكُمْ إِذَا مَاتَ أُجْرُ فِيهِ وَإِنْ بَقِيَ بَعْدَهُ اسْتَغْفَرَ لَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ»	طلب مغفرت فرزند از خداوند برای دریافت حمایت از والدین	سوی فرزند
۲۴	«وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ...» (نحل: ۷۲) ذکر رزقکم...	فرزند عامل توسعه رزق والدین	
۲۵	«قَالَ الصَّادِقُ <small>عليه السلام</small> : الرِّزْقُ مَعَ النِّسَاءِ وَالْعِيَالِ»	فرزند موجب توسعه اقتصادی و برکت در خانواده	

ردیف	گزاره‌ها و مستندات	محتوای استنباط‌شده	مؤلفه‌ها
۲۶	«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ <small>عليه السلام</small> قَالَ: إِنَّ فُلَانًا رَجُلٌ سَمَاءَهُ قَالَ إِنِّي كُنْتُ زَاهِدًا فِي الْوَلَدِ حَتَّى وَقَفْتُ بِعَرَفَةَ فَيَاذَا إِلَيَّ جَنِيبي عَلَامٌ شَابٌّ يَدْعُو وَيَبْكِي وَيَقُولُ يَا رَبِّ وَالِدَيْي وَالِدَيْي فَرَعَبْتَنِي فِي الْوَلَدِ حِينَ سَمِعْتُ ذَلِكَ»	دعای فرزند صالح در حق والدین، بعد از مرگ آنها	مؤلفه‌ها
۲۷	«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ <small>عليه السلام</small> قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَيَرْحَمُ الْعَبْدَ لِيَسُدَّهُ حَتَّى لَوْ لِدِهِ»	محبت به فرزند عامل جلب مهر و رحمت خداوند	
۲۸	«الْإِمَامُ زَيْنُ الْعَابِدِينَ <small>عليه السلام</small> : مِنْ سَعَادَةِ الرَّجُلِ أَنْ يَكُونَ لَهُ وُلْدٌ يَسْتَعِينُ بِهِمْ»	فرزند یاور و کمک کار والدین در زندگی	
۲۹	«پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> : اذا حملت المرأة كانت بمنزلة الصائم القائم المجاهد بنفسه و ماله في سبيل الله فاذا وضعت كان لها بكل الاجر ما لا يدري احد ما هو لعظمه، فاذا ارضعت كان لها بكل مصه كعدل عتق محرر من ولد اسماعيل، فاذا فرغت من رضاعه ضرب ملك كريم على جنبها و قال استانفى العمل فقد غفر لك»	فرزند وسیله کسب معنویت، رضایت و غفران الهی برای مادر	
۳۰	«پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> : الْوَلَدُ كَيْدُ الْمُؤْمِنِ إِنْ مَاتَ قَبْلَهُ صَارَ شَفِيعًا لَهُ وَ إِنْ مَاتَ بَعْدَ بَسْتَتْ غُفْرُهُ لَهْ فَيَغْفِرُ اللَّهُ لَهُ»	فرزند جگر گوشه و شفیع والدین	
۳۱	«لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنْ شَاءَ إِنَّهُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذُّكُورَ» (شوری: ۴۹)	ارزش فرزند در مرتبه امور ارزشمند فرزند هدیه الهی معنوی	
۳۲	«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَحَبَّ لِي عَلَيَّ الْكَبِيرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ» (ابراهیم: ۳۹)	فرزند هدیه‌ای در طراز پیامبران	
۳۳	«فَمَنْ حَاجَكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ آبَاءَنَا وَ آبَاءَكُمْ وَ نِسَاءَنَا وَ نِسَاءَكُمْ وَ أَنْفُسَنَا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ» (آل عمران: ۶۱)	فرزند عامل تقویت دین	فرزند نیرویی در خدمت دین
۳۴	«إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (آل عمران: ۳۵)	فرزند عاملی برای دین‌داری والدین	
۳۵	«وَ إِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» (لقمان: ۱۳)	تلاش در تربیت اعتقادی فرزند و عدم شرک‌ورزی وی	
۳۶	«وَ لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَ إِيَّاهُمْ» (انعام: ۱۵۱)	فرزند عامل فقر و تنگدستی والدین	فرزند عامل زحمت
۳۷	«وَ لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَ إِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا» (اسراء: ۳۱)	فرزند عامل نگرانی از فقیر شدن در آینده	و تهیهدستی خانواده

ردیف	گزاره‌ها و مستندات	محتوای استنباط‌شده	مؤلفه‌ها
۳۸	«عَنْ بَكْرِ بْنِ صَالِحٍ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي الْحَسَنِ <small>عليه السلام</small> إِيَّيْ أَخْبَيْتُ ظَلَبَ الْوَلَدُ مُنْذُ خَمْسِ سِنِينَ وَ ذَلِكَ أَنَّ أَهْلِي كَرِهَتْ ذَلِكَ وَ قَالَتْ إِنَّهُ يُسْتَدُّ عَلَيَّ تَرْبِيَّتُهُمْ لِقَلَّةِ النَّسَاءِ فَمَا تَرَى فَكَتَبَ إِلَيَّ اظْلَبِ الْوَلَدَ فَإِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُهُمْ»	ناخشنودی از فرزنددار شدن به جهت درآمد کم و دشواری تربیت سخی والدین	فرزند عامل رنج و
۳۹	«أَبَاؤُكُمْ وَ أَبْنَاؤُكُمْ لَا تَذَرُونَ أَيُّهُمُ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا» (نساء: ۱۱)	هشدار به زیاده‌روی در محبت والدین نسبت به فرزند و تغییر سهم الارث وارثان به نفع وی	خطرهای معنوی فرزند برای والدین
۴۰	«يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ» (شعراء: ۸۸)	فرزند عامل بازداشتن والدین از دین‌داری و زندگی در چارچوب دین	
۴۱	«وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِاللّٰى تُفْرِيكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنَ أَمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا...» (سبا: ۳۷)	عدم سودمندی معنوی فرزند برای والدین کافر و فاقد ایمان و عمل صالح	
۴۲	«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ» (تغابن: ۱۴)	فرزند عامل بالقوه دورکننده والدین از خدا از طریق فراهم کردن زمینه مخالفت با دستورات	
۴۳	«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُهْلِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» (منافقون: ۹)	فرزند عامل بالقوه بازدارنده از یاد خدا و با مال موجب از دست رفتن همه سرمایه‌های معنوی والدین	
۴۴	«وَ اعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ» (انفال: ۲۸)	فرزند عامل آزمایش سخت والدین	
۴۵	«فَلَا تُطِيعُ الْفُكَّادِينَ... أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَ بَنِينَ» (قلم: ۱۴)	فرزندان از عوامل مهم تکذیب رسالت پیامبر	
۴۶	«عَنِ السَّكُونِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ <small>عليه السلام</small> وَ أَنَا مَغْمُومٌ مَكْرُوبٌ فَقَالَ لِي يَا سَكُونِيُّ مَا عَمَّكَ فَقُلْتُ وَ لِدْتُ لِي ابْنَةٌ... قَالَ لِي أَمَا إِذَا سَمِعْتَهَا فَاطِمَةَ - فَلَا تُسَبِّهَا وَ لَا تَلْعُنْهَا وَ لَا تَضْرِبْهَا»	اظهار ناراحتی به خاطر دختردار شدن	دختر عامل خشم و اندوه والدین
۴۷	«عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدِ اللَّخْمِيِّ قَالَ: وُلِدَ لِرَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِنَا جَارِيَةٌ فَدَخَلَ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ <small>عليه السلام</small> فَرَأَهُ مُتَسَخِّطًا...»	ناراضی و خشمگینی از دختردار شدن	
۴۸	«وَ إِذَا بُيِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٌ * يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُيِّرَ بِهِ أَيُمْسِكُهُ عَلَىٰ هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِ...» (نحل: ۵۸ - ۵۹; زخرف: ۱۷)	احساس شرمساری از دختردار شدن	دختر مایه خجالت و سرافکنندگی والدین

ردیف	گزاره‌ها و مستندات	محتواهای استنباط شده	مؤلفه‌ها
۴۹	«عَنْ عُمَرَ بْنِ يَزِيدَ أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ إِنَّ لِي بَنَاتٍ فَقَالَ أَرَزَوِي مَرْغَ دَخْتَرٍ لَعَلَّكَ تَتَمَتَّى مَوْتَهُنَّ أَمَا إِنَّكَ إِنْ تَمَتَّيْتَ مَوْتَهُنَّ وَ مِشْنَ لَمْ تُوجِرْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ - وَ لَقِيتَ رَبَّكَ حِينَ تَلَقَّاهُ وَ أَنْتَ عَاصٍ»	آرزوی مرگ دختر	علاقه به از بین بردن دختر
۵۰	«وَ إِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ» (تکویر: ۸ - ۹)	زننده به گور کردن دختر	
۵۱	«أَبَاؤُكُمْ وَ أَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمُ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا» (نساء: ۱۱)	پسر سودمندتر از دختر برای والدین	سودمندی پسر برای والدین
۵۲	«وَ قَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَ أَوْلَادًا وَ مَا نَحْنُ بِمُعَدِّبِينَ» (سبا: ۳۵)	پسر منبع قدرت و مدافع والدین	والدین
۵۳	«أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَ بَنِينَ» (شعراء: ۱۲۳)	پسر یار و یاور والدین	
۵۴	«وَ يُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ يَجْعَلُ لَكُمْ جَنَاتٍ وَ يَجْعَلُ لَكُمْ أَنْهَارًا» (نوح: ۱۲؛ شعراء: ۱۲۳)	پسر وسیله افزایش ثروت و رفاه بیشتر	پسر موجب افزایش ثروت
۵۵	«قَالَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ﷺ بَلَّغْنِي أَنَّهُ وُلِدَ لَكَ ابْنَةٌ فَتَسْخِطُهَا وَ مَا عَلَيْكَ مِنْهَا رِيحَانَةٌ تَسْمُهَا وَ قَدْ كَفَيْتَ رِزْقَهَا وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَبَا بَنَاتٍ»	کفایت روزی دختر از ناحیه خداوند	دختر موجب گشایش و توسعه بیشتر در زندگی
۵۶	«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَنْ عَالَ ثَلَاثَ بَنَاتٍ أَوْ ثَلَاثَ أَخَوَاتٍ وَ حَبَّتْ لَهُ الْجَنَّةُ»	داشتن دختر، موجب سعادت مندی در آخرت	دختر موجب جلب رحمت و مغفرت الهی پس از مرگ
۵۷	«الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَ الْبُنُونَ نِعْمَةٌ وَ إِنَّمَا يُثَابُ عَلَى الْحَسَنَاتِ وَ يُسْأَلُ عَنِ التَّعَمَّةِ»	دختر داشتن، سرپرستی و تربیت وی، عمل نیک برای والدین و مستحق پاداش در آخرت برای آنها	
۵۸	«وَ قَالَ ﷺ فِي قَوْلِ اللَّهِ ﷻ وَ أَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَحَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَ كُفْرًا * فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَ أَقْرَبَ رُحْمًا» (کهف: ۸۰ - ۸۱)؛ «قَالَ أَبَدَلَهُمَا اللَّهُ ﷻ مَكَانَ الْإِبْنِ ابْنَةً فَوُلِدَ مِنْهَا سَبْعُونَ نَبِيًّا»	ترجیح دختر بر پسر، در به وجود آوردن نسل برتر	استعداد دختر برای ایجاد نسل برتر
۵۹	«فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ ائْتِنِي وَضَعْتُهَا أُنْثَى وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَ كَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى»	برتری دختری که خدا به بنده بخشیده بر پسری که در نظر والدین است	
۶۰	«عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ نِعْمَ الْوَلَدُ الْبَنَاتُ مُنْطَفَاتٌ مُجَهَّزَاتٌ مُؤَيَّنَاتٌ مُبَارَكَاتٌ مُفْلِيَّاتٌ»	دختر مایه انس و مهربانی و خدمت دریافت خدمات به والدین	دختر
۶۱	«وَ أَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَحَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَ كُفْرًا * فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَ أَقْرَبَ رُحْمًا» (کهف: ۸۰ - ۸۱)	مهربانی بیشتر دختر به والدین در مقایسه با پسر	

۱۴۱

سبک‌های نگرش به فرزند و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی

در مرحله بعد، محتواهای استنباطی و مؤلفه‌ها همراه با مستندات (آیات و روایات) در قالب یک فرم در اختیار داوران (۱۱ نفر) قرار گرفت و از آنها خواسته شد تا درباره میزان مطابقت معنای

برداشت‌شده توسط پژوهشگر (محتوای استنباطی) و همچنین مطابقت و ضرورت مؤلفه‌ها با موضوع پژوهش اظهارنظر کنند. شاخص روایی محتوا (CVI) برای همه موارد بالاتر از ۰/۵۹ و نسبت روایی محتوا (CVR) بالاتر از ۰/۷۹ به دست آمد، که بیانگر تأیید هر دو شاخص است. نتایج روایی سنجی محتواهای استنباطی و مؤلفه‌ها به ترتیب در جدول شماره ۲ و ۳ گزارش شده است.

جدول ۲: نتایج روایی سنجی محتوای استنباطی به تفکیک مؤلفه‌ها

مؤلفه	محتوای استنباطی	کارشناسان	میزان مطابقت محتوای استنباطی از نظر کارشناسان	CVI
فرزند عامل بقا و استمرار	فطری بودن میل به فرزند	۱۱	۹	۰/۹
والدین	فرزندآوری نخستین و مهم‌ترین هدف تشکیل خانواده	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	استمرار و بقای انسان در زمین از طریق گسترش نسل وی	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	سنت الهی در بقا و استمرار نسل بشر از طریق زاد و ولد	۱۱	۹	۰/۵۹
	باقی گذاشتن فرزند بعد از مرگ موجب بقا و استمرار وجود والدین	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	فرزند وارث معنوی والدین و اجداد	۱۱	۹	۰/۵۹
	فرزند وارث صفات ظاهری و صفات روحی و شباهت در رفتار و اعمال نیک والدین و ادامه‌دهنده راه آنها	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	درخواست فرزند صالح و خوب از خداوند	۱۱	۱۱	۰/۵۹
فرزندآوری یکی از ملاک‌های انتخاب همسر	سفارش به ازدواج با زن بارور و پرزا	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	مباهات پیامبر به زادوولد و فرزندآوری امتش حتی به فرزندان سقط‌شده	۱۱	۱۱	۰/۵۹
فرزند مایه اقتدار و افزایش نفوذ والدین	فرزند در کنار اموال مایه قدرت و بسط نفوذ والدین	۱۱	۹	۰/۹
	برخورداری از فرزندان متعدد موجب افزایش اقتدار و ارتقای جایگاه والدین در جامعه	۱۱	۹	۰/۹
	فرزندان متعدد مدافعان والدین و موجب مصونیت آنها از رنج و عذاب	۱۱	۱۱	۰/۵۹
فرزند مایه آرامش خانواده	فرزند مایه انس و رهایی والدین از تنهایی	۱۱	۱۱	۰/۵۹

معناداری کسب‌شده

معناداری ملاک

بسیار کم

کم

زیاد

بسیار زیاد

مؤلفه	محتوای استنباطی	کارشناسان	میزان مطابقت محتوای استنباطی از نظر کارشناسان	CVI
	(معنای برداشت شده توسط پژوهشگر)			
	فرزند مایه خنکای چشم و آرامش و رفع اندوه والدین	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	فرزند موجب خنکای چشم والدین	۱۱	۱۱	۰/۵۹
فرزند موجب استحکام روابط والدین	فرزند باعث اصلاح روابط زوجین	۱۱	۹	۰/۵۹
	فرزند زمینه ساز دوام و استمرار زندگی زوجین و عدم طلاق یا تاخیر در فروپاشی خانواده	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	فرزند موجب تحکیم روابط زوجین	۱۱	۹	۰/۵۹
فرزند زمینه ساز رضایتمندی والدین	عدم محبت به فرزند، در پی داشتن آتش دوزخ	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	دوری و جدایی از فرزند عامل نارضایتی والدین	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	مثمر ثمر بودن فرزند	۱۱	۱۱	۰/۵۹
دریافت حمایت از سوی فرزند	طلب مغفرت فرزند از خداوند برای والدین	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	فرزند عامل توسعه رزق والدین	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	فرزند موجب توسعه اقتصادی و برکت در خانواده	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	دعای فرزند صالح در حق والدین، بعد از مرگ والدین	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	محبت به فرزند عامل جلب مهر و رحمت خداوند	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	فرزند یاور و کمک کار والدین	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	فرزند وسیله کسب معنویت، رضایت و غفران الهی برای مادر	۱۱	۱۱	۰/۵۹
فرزند هدیه الهی	ارزش فرزند در مرتبه امور ارزشمند معنوی	۱۱	۹	۰/۵۹
	فرزند هدیه ای در طراز پیامبران	۱۱	۸	۰/۵۹
فرزند نیرویی در خدمت دین	فرزند عامل تقویت دین	۱۱	۸	۰/۸۱
	فرزند عاملی برای دین داری	۱۱	۹	۰/۵۹
	تلاش در تربیت اعتقادی فرزند و عدم شرک و روزی وی	۱۱	۱۱	۰/۵۹
فرزند عامل تهیدستی خانواده والدین	فرزند عامل فقر و تنگدستی والدین	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	فرزند عامل نگرانی از فقیر شدن در آینده	۱۱	۱۰	۰/۵۹
فرزند موجب رنج و سختی والدین	ناخشنودی از فرزندان شدن به جهت درآمد کم و دشواری تربیت وی	۱۱	۱۱	۰/۵۹
خطره های معنوی فرزند برای والدین	هشدار به زیاده روی در محبت والدین نسبت به فرزند و تغییر سهم الارث وارثان	۱۱	۱۰	۰/۵۹

مؤلفه	محتوای استنباطی (معنای برداشت‌شده توسط پژوهشگر) به نفع وی	کارشناسان	میزان مطابقت محتوای استنباطی از نظر کارشناسان	CVI
	فرزند عامل بازداشتن والدین از دین‌داری و زندگی در چارچوب دین	۱۱	۸	۰/۸۱
	عدم سودمندی معنوی فرزند برای والدین کافر و فاقد ایمان و عمل صالح	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	فرزند عامل بالقوه دورکننده والدین از خدا از طریق فراهم کردن زمینه مخالفت با دستورات الهی	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	فرزند عامل بالقوه بازدارنده از یاد خدا و یا مال، موجب از دست رفتن همه سرمایه‌های معنوی والدین	۱۱	۹	۰/۵۹
	فرزند عامل آزمایش سخت انسان	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	فرزندان از عوامل مهم تکذیب رسالت	۱۱	۱۰	۰/۵۹
دختر عامل خشم و اندوه والدین	اظهار ناراحتی به خاطر دختردار شدن	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	ناراضی‌تی و خشمگینی از دختردار شدن	۱۱	۱۰	۰/۵۹
دختر مایه خجالت و سرافکنندگی والدین	احساس شرمساری از دختردار شدن	۱۱	۱۱	۰/۵۹
علاقه به از بین بردن دختر	آرزوی مرگ دختر	۱۱	۱۰	۰/۵۹
	زنده‌به‌گور کردن دختر	۱۱	۱۱	۰/۵۹
سودمندی پسر برای والدین	پسر سودمندتر از دختر برای والدین	۱۱	۸	۰/۵۹
	پسر منبع قدرت و مدافع والدین	۱۱	۹	۰/۵۹
	پسر یار و باور والدین	۱۱	۱۰	۰/۵۹
پسر موجب افزایش ثروت	پسر وسیله افزایش ثروت و رفاه بیشتر والدین	۱۱	۹	۰/۵۹
	دختر موجب گشایش و توسعه کفایت روزی دختر از ناحیه خداوند بیشتر در زندگی	۱۱	۱۰	۰/۵۹
دختر موجب جلب رحمت و مغفرت الهی پس از مرگ	داشتن دختر، موجب سعادت‌مندی در آخرت	۱۱	۹	۰/۵۹
والدین	دختر داشتن، سرپرستی و تربیت وی، اعمال نیک برای والدین و مستحق پاداش در آخرت برای آنها	۱۱	۱۰	۰/۵۹
استعداد دختر برای ایجاد نسل برتر	ترجیح دختر بر پسر در استعداد دختر برای ایجاد نسل برتر	۱۱	۹	۰/۵۹
	برتری دختری که خدا به بنده بخشیده بر پسری که در نظر والدین است	۱۱	۱۰	۰/۵۹

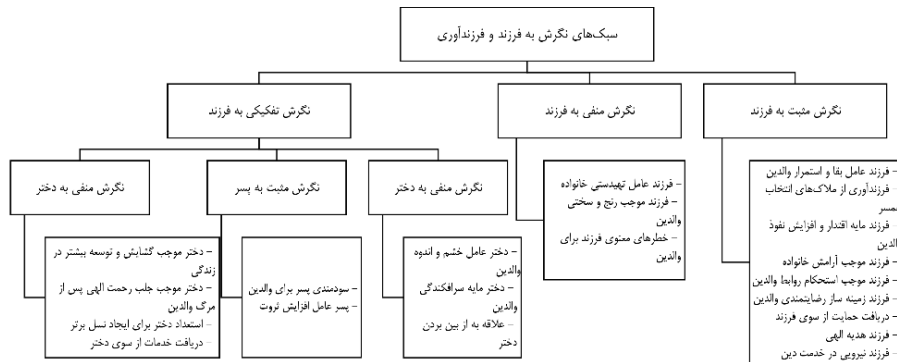
مؤلفه	محتوای استنباطی	کارشناسان	میزان مطابقت محتوای استنباطی از نظر کارشناسان	CVI
دریافت خدمات فرزند	(معنای برداشت شده توسط پژوهشگر) دختر مایه انس و مهربانی و خدمت به والدین	۱۱	۱۱	۰/۵۹
	مهربانی بیشتر دختر به والدین در مقایسه با پسر	۱۱	۱۰	۰/۵۹

جدول ۳: نتایج روایی سنجی مطابقت و ضرورت مؤلفه‌ها با موضوع پژوهش

مؤلفه	مطابقت	CVI	ضرورت	CVR	مؤلفه
فرزند عامل بقا و استمرار والدین	خیلی زیاد (بایدون نیاز به بازبینی)	۰	۳	۰/۷۹	سطح معناداری ملاک
فرزند آآوری یکی از ملاک‌های انتخاب همسر	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۲	۰/۷۹	غیر ضروری
فرزند مایه اقتدار و افزایش نفوذ والدین	کم (نیاز به بازبینی جدی)	۰	۳	۰/۷۹	مفید ولی غیر ضروری
فرزند مایه آرامش خانواده	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۲	۰/۷۹	ضروری
فرزند موجب استحکام روابط والدین	خیلی زیاد (بایدون نیاز به بازبینی)	۱	۲	۰/۸۱	مؤلفه
فرزند زمینه‌ساز رضایتمندی والدین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۴	۰/۷۹	سطح معناداری ملاک
دریافت حمایت از سوی فرزند	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۲	۰/۷۹	غیر ضروری
فرزند هدیه الهی	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۲	۰/۷۹	مفید ولی غیر ضروری
فرزند نیرویی در خدمت دین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۳	۰/۷۹	ضروری
فرزند عامل تهیدستی خانواده	خیلی زیاد (بایدون نیاز به بازبینی)	۰	۲	۰/۷۹	مؤلفه
فرزند موجب رنج و سختی والدین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۲	۰/۷۹	سطح معناداری ملاک
خطره‌های معنوی فرزند برای والدین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۳	۰/۷۹	غیر ضروری
دختر عامل خشم و اندوه والدین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۲	۰/۷۹	مفید ولی غیر ضروری
دختر مایه خجالت و سرافکندگی والدین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۲	۰/۷۹	ضروری
علاقه به از بین بردن دختر	خیلی زیاد (بایدون نیاز به بازبینی)	۰	۱	۰/۷۹	مؤلفه
سودمندی پسر برای والدین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۳	۰/۷۹	سطح معناداری ملاک
پسر موجب افزایش ثروت	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۴	۰/۷۹	غیر ضروری
دختر موجب گشایش و توسعه بیشتر در زندگی	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۳	۰/۷۹	مفید ولی غیر ضروری
دختر موجب جلب رحمت و مغفرت الهی پس از مرگ والدین	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۱	۰/۷۹	ضروری
استعداد دختر برای ایجاد نسل برتر	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۱	۳	۰/۷۹	مؤلفه
دریافت خدمات دختر	زیاد (نیاز به بازبینی محدود)	۰	۳	۰/۷۹	سطح معناداری ملاک

بر اساس یافته‌های جدول شماره ۳، شاخص روایی محتوا (CVI) برای همه موارد بالاتر از ۰/۵۹ و ضریب نسبت روایی محتوا (CVR) بالاتر از ۰/۷۹ به دست آمد، که بیانگر تأیید آنهاست. پس از مشخص شدن مؤلفه‌ها و اعتبارسنجی آنها، سبک‌های نگرش به فرزند و فرزندآوری در قالب سه نوع نگرش به دست آمد: ۱. سبک نگرش مثبت به مطلق فرزند، اعم از پسر و دختر؛ ۲. سبک نگرش منفی به فرزند، اعم از پسر و دختر؛ ۳. سبک نگرش تفکیکی به فرزند. قسم سوم خود به سه قسم فرعی تر تقسیم می‌شود: ۱. نگرش منفی به دختر؛ ۲. نگرش مثبت به پسر یا ترجیح پسر بر دختر؛ ۳. نگرش مثبت به دختر. روایی سنجی این مرحله، توسط همکاران پژوهش (۳ نفر) و به صورت مشارکتی انجام شد. نتایج نهایی مربوط به سبک‌های نگرش درباره فرزند و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی در شکل شماره ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱: سبک‌های نگرش به فرزند و فرزندآوری بر اساس منابع اسلامی

بحث و نتیجه‌گیری

در بررسی‌های صورت گرفته پس از طی مراحل تحقیق، در مجموع سه نگرش اصلی در مورد فرزند و فرزندآوری در منابع اسلامی یافت شد، که از این سه نگرش، به ۲۱ مؤلفه کلی دست یافتیم و از مجموع ۲۱ مؤلفه، ۶۱ استنباط از آیات و روایات منتخب داشتیم. سه سبک نگرش اصلی به فرزند و فرزندآوری در منابع اسلامی عبارت بودند از: نگرش نخست، نگرش مثبت به مطلق فرزند، اعم از پسر و دختر؛ نگرش دوم، نگرش منفی به مطلق فرزند، اعم از پسر و دختر؛ و نگرش سوم، نگرش تفکیکی به فرزند بود که همه مؤلفه‌ها مورد تأیید داوران و کارشناسان مربوطه قرار گرفت. در

تبیین یافته‌های مذکور می‌توان گفت، نگرش مثبت به فرزند، اعم از پسر و دختر، هم از سوی برخی افراد و گروه‌ها در قرآن کریم بازتاب یافته، هم مورد تأیید قرآن کریم و پیشوایان دین قرار گرفته و با استناد به برخی از آیات قرآن کریم، امری فطری و اصل اولی درباره نگرش به فرزند معرفی شد. از مجموع آیات و روایات و با استناد به ۲۰ آیه و ۱۵ حدیث، مجموعاً ۹ مؤلفه برای نگرش مثبت شناسایی و استخراج شد. مؤلفه‌های کلی عبارت‌اند از: فرزند عامل بقا و استمرار والدین، فرزندآوری یکی از ملاک‌های انتخاب همسر، فرزند مایه اقتدار و افزایش نفوذ والدین، فرزند مایه آرامش خانواده، فرزند موجب استحکام روابط والدین، فرزند زمینه‌ساز رضایتمندی والدین، دریافت حمایت از سوی فرزند و فرزند نیرویی در خدمت دین بود.

این یافته‌ها که کم و بیش متناسب به روحیات و رایج میان بیشتر افراد بشر است و ریشه در فطرت زن و مرد دارد، مورد تأیید منابع دینی هم قرار دارد، به‌علاوه اینکه با یافته‌های پژوهش‌های روان‌شناختی نیز تأیید می‌شود.

نگرش نخست، نگرش مثبت به فرزند است. اولین مؤلفه حاصل از این پژوهش، فرزند عامل بقا و استمرار والدین بود، که با پژوهش شجاعی (۱۳۹۲) و نتایج دیگر مطالعات از جمله هلاکو (۱۳۹۸)، شاه‌مردادی و دیگران (۱۳۹۹)، هاشمی‌نیا و دیگران (۱۳۹۶) مطابق است؛ مؤلفه دوم، فرزندآوری از ملاک‌های انتخاب همسر بود، که این ملاک در پژوهش‌های پیشین یافت نشد. به‌طور مثال در پژوهش امامی (۱۴۰۰)، معیارهای انتخاب همسر را در سه مقوله فردی، خانوادگی و بافتی دسته‌بندی می‌کند؛ همچنین در پژوهش قانع (۱۳۹۸) با عنوان «تحلیل محتوای مقالات دارای معیارهای انتخاب همسر در ده سال اخیر» و بررسی جامع و منسجم این معیارها در فرهنگ ایرانی، تمامی معیارهای انتخاب همسر موجود را در چهار مقوله کلی دسته‌بندی نموده که عبارت‌اند از: معیارهای فردی، معیارهای اجتماعی، معیارهای فرهنگی و معیارهای پایگاهی؛ همچنین در نتایج عطار (۱۳۹۶)، قانع (۱۳۹۸) و عباسی (۱۳۸۹) نیز ملاک‌هایی غیر از فرزندآوری ذکر شده است.

فرزند مایه اقتدار و افزایش نفوذ والدین، یکی دیگر از مؤلفه‌های مربوط به این نوع نگرش بود که با یافته‌های حاصل از پژوهش پناهی (۱۳۹۵) سازگاری دارد. از دیگر مؤلفه‌های این نگرش، فرزند «موجب آرامش خانواده است». آرامش در این مؤلفه اطلاق داشته و شامل نمودهای آرامش در جسم و روان و روح هر دو می‌شود و این امر با پژوهش‌های پیشین نیز مورد تأیید قرار گرفته است. از جمله بر اساس یافته‌های پژوهشی که دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی بهداشتی شهید

صدوقی یزد (۱۴۰۰) انجام شده، یکی از عوامل ایجاد آرامش و افزایش شور و نشاط در زندگی، ورود فرزند به کانون خانواده است. اگرچه در آغاز جوانی، محرک انسان برای ازدواج، مسئله تمایلات نفسانی است؛ ولی آنگاه که از شدت این تمایلات کاسته می‌شود، مایه دلگرمی کانون خانواده، داشتن فرزند است؛ همچنین در این پژوهش به دست آمده: نتایج تحقیقات پژوهشگران دانشگاه «بریگهام یانگ» آمریکا بر ۲۰۰ هزار خانواده از ۸۶ کشور جهان، بین سال‌های ۱۹۸۱ - ۲۰۰۵ نشان می‌دهد که داشتن فرزند، موجب کاهش فشارخون والدین، افزایش تمایل به یادگیری، استفاده بیشتر از قدرت تعقل، افزایش اعتماد به نفس، امکان بهتر درک زیبایی‌ها، دقت بیشتر در کارهای جزئی و افزایش شادی والدین می‌گردد. این تحقیقات نیز نشان می‌دهد که پدر و مادر شدن آنها را از خطر ابتلا به سرطان و بیماری‌های قلبی محافظت می‌کند (پوبل^۱ و همکاران، ۲۰۱۷). این یافته‌های دانشگاه بریگهام یانگ را می‌توان نتیجه وجود آرامش روحی روانی در فرد دانست؛ همچنین با پژوهش نبی‌زاده (۱۳۹۹)، دییر^۲ (۲۰۰۷) در بررسی ارزش فرزندان در کشورهای افریقایی، سازگاری دارد.

فرزند عامل استحکام روابط والدین، از دیگر مؤلفه‌های نگرش مثبت است که با نتایج پژوهش علوی‌نژاد (۱۳۸۶)، پژوهش دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی بهداشتی شهید صدوقی یزد (۱۴۰۱)، پناهی (۱۳۹۵)، محمدی (۱۳۹۹) و بشیری گودرزی (۱۴۰۰) مطابقت دارد. مؤلفه بعدی، فرزند زمینه‌ساز رضایتمندی والدین بود. این مؤلفه همسو با یافته‌های بگی و دیگران (۱۴۰۰)، شجاعی (۱۳۹۹ ب)، پناهی (۱۳۹۵) و سالاری‌فر (۱۴۰۲) است. دریافت حمایت از سوی فرزند، یکی دیگر از مؤلفه‌ها بود. دریافت حمایت از سوی فرزند، مؤلفه‌ای بسیار کلی و جامع است و مصادیق متعدد و متنوعی مانند حمایت اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، مادی، معنوی و روانی که از مصادیق آن در برخی پژوهش‌ها ذکر شده است؛ مانند احساس مثبت در زنان در اثر مادری، شادی و لذت در اثر نگاه به فرزند، وقت‌گذرانی و بازی با فرزند، درک پراحساس‌ترین تجربه زندگی، رشد شخصیت و تحول روانی، نوعی امیدواری و عزت نفس در والدین، رهایی از احساس تنهایی به‌ویژه در دوران کهنسالی برای والدین، دریافت حمایت از سوی فرزند پس از مرگ والدین، شفیع بودن،

1. Powell, R.

2. Dyer. S. j.

علت ثواب و پاداش اخروی و رحمت و غفران الهی برای پدر و مادر است، که این نتیجه با دیگر مطالعات از جمله یافته‌های سالاری فر (۱۴۰۲)، کاویانی، (۱۴۰۰)، شجاعی (۱۳۹۹ب)، شاهمرادی و دیگران (۱۳۹۹)، نبی‌زاده (۱۳۹۹)، نیازی و دیگران (۱۳۹۹)، پناهی (۱۳۹۵) و علوی‌نژاد (۱۳۸۶) مطابقت دارد. مؤلفه حمایت معنوی فرزند، همسو با نتایج تحقیقات هاشمی‌نیا و دیگران (۱۳۹۶) است، که فرزند را ارضاکننده ارزش‌های غیرمادی والدین می‌داند به حدی که حاضرند با وجود کاهش منافع عینی و کارکردی، داشتن فرزند را تجربه کنند. هدیه الهی مؤلفه بعدی بود که با پژوهش پناهی (۱۳۹۵) و بشیری‌گودرزی (۱۴۰۰) همخوانی دارد. دین‌داری آخرین مؤلفه این نوع نگرش است که همسو با نتایج مطالعات سالاری فر (۱۴۰۲)، و بصارتی (۱۳۹۸) است.

نگرش دوم، نگرش منفی به مطلق فرزند، اعم از دختر و پسر. این نگرش که در آیاتی چند از قرآن کریم و برخی روایات بازتاب یافته، نگرشی عمومی نبوده است، گاه به برخی افراد یا گروه‌ها نسبت داده شده و از سوی قرآن کریم مردود شمرده شده و قرآن با این سبک نگرش، مبارزه کرده و صاحبان این نگرش را به انتقاد و ملامت گرفته است. عواملی که موجب شده برخی از افراد، خانواده‌ها و گروه‌ها به فرزند نگرش منفی داشته باشند، عواملی عارضی بوده و مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: فقر والدین، ترس والدین از فقر خود یا فقر فرزند در آینده، ضعف فرهنگی افراد و خانواده‌ها، سلطه فرهنگ نادرست بر ذهن و دل آنها، دشواری تربیت فرزند و عواملی از این دست که در منابع اسلامی بازتاب یافته است.

نگرش سوم، نگرش تفکیکی به فرزند. این نگرش از نظر عقلی خود به چهار خرده‌نگرش (نگرش جزئی) تقسیم می‌شود: یکم، نگرش مثبت به پسر یا ترجیح پسر بر دختر؛ دوم، نگرش مثبت به دختر یا ترجیح دختر بر پسر؛ سوم، نگرش منفی به پسر؛ چهارم، نگرش منفی به دختر. از این چهار نگرش، برای نگرش سوم یعنی نگرش منفی به پسر در منابع اسلامی هیچ‌گونه بازتابی یافت نشد. این نوع نگرش نه تنها از سوی افراد و خانواده‌ها در منابع اسلامی بازتاب نیافته؛ بلکه در منابع اسلامی و از سوی پیشوایان دینی نیز مطرح نشده است، اما سه نگرش دیگر در قرآن کریم و احادیث بازتاب یافته است.

نگرش نخست، نگرش مثبت به پسر است که در منابع اسلامی، هم از سوی افراد و خانواده‌ها به‌صورت صریح و مستقیم، هم ضمنی و غیرمستقیم بازتاب یافته و مورد تأیید روایات نیز قرار گرفته

است؛ نگرش دوم، یعنی نگرش مثبت به دختر و به عبارتی ترجیح دختر بر پسر است. این نوع نگرش به طور کامل از سوی قرآن کریم و پیشوایان دینی مطرح شده و با شیوه‌های مختلف بر آن تأکید شده است. در واقع قرآن کریم و احادیث اسلامی به شیوه‌های مختلف، با ترجیح دختر بر پسر، درصدد برآمده تا نگرش منفی مردم را نسبت به دختر تغییر دهند. مسلماً نمی‌توان به طور قاطع اعلام کرد که از نظر منابع اسلامی، دختر همیشه برتر از پسر است؛ اما در منابع اسلامی ویژگی‌های مثبت فراوانی برای دختر ذکر شده است که این ویژگی‌ها در فرزندان پسر نیست. می‌توان گفت که به دلیل وجود نگرش منفی به دختر در میان بسیاری از خانواده و گروه‌ها، منابع اسلامی به منظور مبارزه با این نگرش منفی به دختر، به بیان ویژگی ممتاز و مثبت فراوانی برای وجود دختر در خانواده‌ها پرداخته و گاه آن را بر فرزند پسر ترجیح داده‌اند. با این حال نمی‌توان انکار کرد که مطابق برخی آیات قرآن و روایات واقعاً - و نه صرفاً به منظور مبارزه با نگرش منفی به دختر - در وجود فرزند دختر آثار رحمت و برکت بیشتر خداوند نهفته است؛ به ویژه در مسئله فراوانی رزق و روزی و گشایش در زندگی خانواده‌ها، دختر خوش‌قدم‌تر از پسر معرفی شده است؛ بنابراین منظور از ترجیح دختر بر پسر، آن است که خدای تعالی در وجود فرزند دختر در خانواده، مزایا و برکاتی قرار داده که در وجود فرزند پسر به آن اندازه مزیت و برکت دیده نمی‌شود، و از آنجاکه استمرار نسل بشر به وجود دختر و پسر در نسل نیازمند است و ناگزیر باید تعداد دختران و پسران برابر یا نزدیک به هم باشد؛ در نتیجه وجود فرزند دختر لازم است. از طرفی جنبه‌های عاطفی، نرمی و ملایمت، انعطاف‌پذیری و در نهایت ضعف جسمی و روحی در دختران بیش از پسران است، خدای تعالی این ضعف و کاستی‌ها را با بروز مزایا و برکاتی ویژه در وجود دختر و منافع وی برای والدین جبران کرده است، به طوری که از منابع اسلامی می‌توان استفاده کرده که همواره وجود دختر با ظهور برکات بیشتری در خانواده‌ها همراه است.

نگرش سوم؛ یعنی نگرش منفی به دختر در قرآن کریم و در احادیث بازنه‌یافته؛ ولی هرگز مورد تأیید منابع اسلامی قرار نگرفته است. نه تنها مورد تأیید قرار نگرفته؛ بلکه منابع اسلامی به شدت آن را محکوم و با آن مبارزه کرده و مؤمنان را با شیوه‌های مختلف از این نوع نگرش بازداشته و آن را ناصواب معرفی کرده‌اند. از مجموع آیات و روایات مورد بررسی، دختر عامل خشم و اندوه والدین، دختر مایه خجالت و سرافکنندگی والدین و علاقه به از بین بردن دختر به دست آمد، که این

نتایج در پژوهش‌های مورد توجه نبوده است.

با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر و مقایسه آن با پژوهش‌های مشابه پیشین (در حوزه دینی)، مهم‌ترین محورهای متفاوت این پژوهش با پژوهش‌های یادشده عبارت‌اند از: یکم، تفاوت برداشت‌ها از آیات و روایات و گستردگی آیات و روایات مورد استفاده در این پژوهش است؛ دوم، بخشی از تفاوت یافته‌ها، به ریز و جزئی شدن مطالعات در این پژوهش مربوط می‌شود؛ برای مثال پژوهش‌های پیشین عمدتاً به اصل موضوع فرزندآوری پرداخته و کمتر به تحولاتی که در نگرش به فرزندآوری در منابع اسلامی رخ داده، توجه کرده‌اند؛ سوم، تفکیک میان جنسیت فرزند و فرزندآوری است، که در پژوهش‌های مشابه مغفول مانده یا خارج از محدوده پژوهش آنها بوده است و در این پژوهش به این مسئله توجه شده، و به دلیل ذهنیت‌های منفی برخی افراد و گروه‌ها نسبت به دختر، نگاه ویژه منابع اسلامی به فرزند دختر و برکات وجود وی، استخراج شده است؛ چهارم، در پژوهش حاضر که بر نگرش به فرزند و فرزندآوری متمرکز شده، تمام نگرش‌های بازتاب‌یافته در منابع اسلامی، خواه نگرش مثبت به فرزند یا نگرش منفی به فرزند، مورد مطالعه قرار گرفته و معرفی شده است؛ درحالی‌که در آثار مشابه صرفاً به نگرش مثبت به فرزند و آثار و فواید آن پرداخته شده است. این یافته پژوهش حاضر برای مقایسه نگرش منابع اسلامی با یافته روان‌شناختی و جامعه‌شناختی در مورد فرزندآوری، حائز اهمیت است و نشان می‌دهد که قرآن کریم که به فرزندآوری نگرش مثبت و متعادل و تحولی دارد، به نگرش‌های منفی نیز توجه داشته و این نوع نگرش را رد می‌کند؛ پنجم، در این پژوهش به خطرهای فرزند برای والدین در منابع اسلامی نیز توجه شده و نگاه تعادلی اسلام در نگرش به فرزند و فرزندآوری معرفی شده است؛ درحالی‌که در پژوهش‌های مشابه این نوع نگاه نیست یا کمتر دیده می‌شود یا اصلاً دیده نمی‌شود.

پژوهش حاضر به دنبال کشف و استخراج نگرش‌های بازتاب‌یافته در منابع اسلامی بوده و در مجموع به پنج نگرش بازتاب‌یافته در قرآن کریم دست یافته است، که بیشتر آن نگرش‌ها، به نوعی مورد نقد قرآن کریم قرار گرفته و یا قرآن کریم آنها را در جهت اهداف هدایتی و تربیتی خود، تعدیل کرده است: ۱. نگرش مثبت به فرزند؛ ۲. نگرش مثبت به پسر (هر دو نگرش در منابع اسلامی، تعدیل شده است)؛ ۳. نگرش منفی به فرزند؛ ۴. نگرش منفی به دختر (هر دو نقد شده است)؛ ۵. نگرش مثبت به دختر (تأیید و تقویت شده و نگرش مخاطب را نسبت به دختر متحول کرده است).

این در حالی است که پژوهش‌های روان‌شناختی‌ای یافت نشد که مسئله فرزندآوری را به این صورت جزئی و تفکیک‌شده به بحث گذاشته باشند؛ بلکه عمدتاً اصل موضوع فرزند و فرزندآوری را به بحث گذاشته‌اند.

منابع

قرآن کریم.

امامی، اعظم (۱۴۰۰). واکاوی عوامل مؤثر در ایجاد و تغییر معیارهای انتخاب همسر در دختران در سن ازدواج شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی. دانشکده حقوق و الهیات.

بشیری‌گودرزی، لیلا (۱۴۰۰). فرزندآوری از دیدگاه قرآن و روایات. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم. دانشکده علوم قرآنی ملایر.

بصارتی، داود (۱۳۹۷). حق فرزندآوری زوجین. تهران: مجلد.

بگی، میلاد و همکاران (۱۴۰۰). تمایل به فرزندآوری در ایران: تعیین‌کننده‌ها و محدودیت‌ها. فصلنامه مطالعات راهبردی فرهنگ، ۱(۴)، ۵۹ - ۷۹.

پناهی، علی‌احمد (۱۳۹۵). نگاهی به فواید و آثار فرزندآوری و فرزندپروری در آموزه‌های دینی با نتایج رویکردی اخلاقی. فصلنامه علمی - ترویجی اخلاق، ۱۱(۲۱)، ۳۳ - ۶۳.

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی شهید صدوقی یزد (۱۴۰۰). آثار و فواید فرزندآوری بر خانواده. سایت دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید صدوقی یزد.

دهقان‌ده‌جمالی، حسن (۱۳۹۶). فرزندآوری و افزایش جمعیت از دیدگاه قرآن کریم و اهل‌بیت علیهم‌السلام. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی، ۸(۲۹)، ۱۴۷ - ۱۷۰.

رفیعی‌مقدم، فاطمه و فتحی‌آشتیانی، علی (۱۳۹۹). کشف عوامل بازدارنده زوجین از فرزندآوری در دهه اخیر. نشریه علمی فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده، ۱۵(۵۳)، ۱۵۵ - ۱۷۵.

سالاری‌فر، محمدرضا (۱۳۹۹). خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

شاه‌مرادی، سیده فاطمه، مهدوی، ملیحه‌سادات و کاظمی، ابولفضل (۱۳۹۳). آثار فرزندآوری با تأکید آیات و روایات در سبک زندگی اسلامی. سبک زندگی دینی، ۱(۱)، ۷۱ - ۹۴.

- شجاعی، محمدصادق (۱۳۹۲). دیدگاه‌های روان‌شناختی حضرت آیت‌الله مصباح یزدی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
- شجاعی، محمدصادق (۱۳۹۹ الف). روش تحلیل کیفی محتوای متون دینی: مبانی نظری و مراحل اجرا. مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۱۴(۲۷)، ۴۱ - ۷۳.
- شجاعی، محمدصادق (۱۳۹۹ ب). جایگاه فرزند از نظر اسلام و غرب. شمیم یاس، ۴(۴۷)، ۲ - ۸.
- صادقیان کاخکی، غلامرضا و نوروزی، مجتبی (۱۳۹۴). راهبردها و سیاست‌های تشویقی قرآن کریم پیرامون فرزندآوری، جمعیت، ۲۴(۹۱ و ۹۲)، ۷۹ - ۹۳.
- عباسی شوازی، محمدجلال و خواجه‌صالحی، زهره (۱۳۹۲). تأثیر استقلال، مشارکت اجتماعی و تحصیلات زنان بر تمایل به فرزندآوری (مطالعه موردی شهرستان سیرجان). زن در توسعه و سیاست، ۱۱(۱)، ۴۵ - ۶۴.
- عباسی، قدرت‌الله (۱۳۸۹). بررسی رابطه نگرش‌های جنسی و سبک‌های عشق‌ورزی با معیارهای انتخاب همسر در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه شهید چمران اهواز. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- عطاری، سمیرا (۱۳۹۶). رابطه انتخاب همسر با رضایت زناشویی و کیفیت زندگی در زنان متأهل شهر شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی.
- علوی‌نژاد، سیدحیدر (۱۳۸۶). عوامل استحکام خانواده در فرهنگ قرآنی. پژوهش‌های قرآنی، ۱۳(۴۹ و ۵۰)، ۷۳ - ۸۴.
- قانع، عاطفه (۱۳۹۸). تحلیل محتوای مقالات دارای معیارهای انتخاب همسر در ۱۰ سال اخیر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد. دانشکده علوم انسانی.
- محمدی، نعیم و صیفوری، بتول (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر ترجیح باروری زنان. فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، ۱۱(۳۶)، ۴۹ - ۷۰.
- موسوی، سیده فاطمه و قافله‌باشی، مهدیه‌سادات (۱۳۹۱). بررسی جایگاه و نگرش به فرزندآوری در خانواده‌های جوان شهر قزوین. مطالعات زن و خانواده، ۱(۲)، ۱ - ۲۹.
- نبی‌زاده، معصومه (۱۳۹۹). آثار فرزندآوری و نقش آن در تحکیم خانواده. خانواده در آئینه فقه، ۲(۵)، ۵۰ - ۷۱.

نیازی، محسن؛ شفائی مقدم، الهام و خدادادی، ناهید (۱۴۰۰). تبیین رابطه دوسویه احساس تنهایی و نگرش به فرزندآوری پژوهشی بر مبنای مدل بازگشتی معادلات ساختاری. نشریه علمی فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده، ۱۶(۵۴)، ۶۹ - ۹۰.

هاشمی نیا، فاطمه؛ رجبی، ماهرخ و یارمحمدی، علی (۱۳۹۶). بررسی نگرش زنان به ارزش فرزندان زنان متأهل ۱۵ - ۴۹ شهر شیراز. مجله جامعه‌شناسی کاربرد، ۲۸(۶۷)، ۶۱ - ۷۸.
هلاکو، معصومه (۱۳۹۸). بررسی تأثیر اندیشه توحیدی بر فرزندآوری و عوامل و موانع آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد نهج البلاغه. دانشگاه حضرت معصومه علیها السلام.

Dyer. S. j. (2007). The Value of Children in African Countries – Insight from Studies on Infertility. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynecology*, 2(28) 69-77.

Powell, R. M., Parish, S. L. & Akobirshoev, I. (2017). The health and economic well-being of us mothers with intellectual impairments. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(3), 456-468.

Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel psychology*, 28(4), 563- 575.

Polit, D. F. & Beck, C.T. (2006). The content validity index: Are you sure you know what's being reported Critique and recommendations. *Research in Nursing & Health*, 29, 489-497.

<http://web.ssu.ac.ir/page-Skhatam/fa/44/from/Pid30971>

